

Sygn. akt V CSK 581/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 czerwca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Irena Gromska-Szuster

SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. D.

przeciwko H. I. i A.I.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 16 czerwca 2016 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 29 czerwca 2015 r.,

1) oddala skargę kasacyjną,

**2) zasądza od powoda na rzecz każdej z pozwanych po 1800
(tysiąc osiemset) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania
kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

M. D. w pozwie z 16 grudnia 2013 r. wniósł o zasądzenie od H. I. i A.I. solidarnie 191.470 zł z ustawowymi odsetkami od 25 kwietnia 2004 r. W uzasadnieniu pozwu wskazał, że w okresie od 15 kwietnia 2002 r. do 18 marca 2003 r. zapłacił pozwanym w różnych kwotach łącznie 191.470 zł, mając nadzieję na finansowy rozwój spółki z ograniczoną odpowiedzialnością A., którą założył wspólnie z pozwanymi w dniu 15 stycznia 2002 r., oraz licząc na przeniesienie na tę spółkę umowy najmu lokalu w W., R. zawartej z Gminą W. przez pozwane jako wspólniczki spółki cywilnej - prowadzące następnie działalność w formie spółki jawnej (A. Spółka jawna H. I. i s-ka z siedzibą w W., R.).

Sąd Okręgowy wyrokiem z 22 września 2014 r. zasądził od pozwanych solidarnie na rzecz powoda 191.470 zł z odsetkami ustawowymi od 13 grudnia 2013 r.; w pozostałym zakresie - tj. co do części dochodzonych odsetek ustawowych - powództwo oddalił.

Wyrokiem z 29 czerwca 2015 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację powoda i zmienił na skutek apelacji pozwanych wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że oddalił powództwo w zakresie uwzględnionym tym wyrokiem.

Sąd Apelacyjny inaczej niż Sąd Okręgowy uznał, że przytoczone w pozwie okoliczności faktyczne, uzasadniające żądanie wskazywały nie na to, że powód domaga się zasądzenia od pozwanych kwoty 191.470 zł jako świadczenia podlegającego zwrotowi wskutek odstąpienia od zawartej z pozwanymi umowy, w wykonaniu której zostało ono spełnione, ale jako świadczenia nienależnego z powodu nieosiągnięcia zamierzonego celu. Celem tym miała być zmiana najemcy lokalu (z A. Spółki jawnej H. I. i s-ka na A. Spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością). Sąd Apelacyjny jednak nie dał wiary twierdzeniom powoda, że tak znaczną kwotę, jak suma 191.470 zł, przekazał on pozwanym w celu uzyskania przez A. Spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością statusu najemcy wskazanego lokalu, skoro zmiana najemcy lokalu apteki w W., R. nie zależała od pozwanych.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego stan faktyczny sprawy nie pozwalał też na zakwalifikowanie dochodzonego żądania jako roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia z powodu odpadnięcia jego podstawy (*condictio causa finita*).

Jeżeliby jego podstawą miała być umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zawarta przez powoda i pozwane, to nawet po „odpadnięciu” tej podstawy, nie może być mowy o roszczeniu o zwrot nienależnego świadczenia, ponieważ z umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zawartej przez powoda i pozwane nie wynikał dla powoda żaden obowiązek świadczenia.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, brak w ustalonym stanie faktycznym podstaw do zakwalifikowania żądania powoda jako roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia w zestawieniu z okolicznościami faktycznymi przytoczonymi na poparcie tego żądania uzasadniał oddalenie powództwa.

Niezależnie od tego, powództwo do wysokości 121.470 zł nie mogło być uwzględnione zdaniem Sądu Apelacyjnego także ze względu na brak legitymacji czynnej powoda. Ze 191.470 zł, które zapłacił pozwanym od 15 kwietnia 2002 r. do 18 marca 2003 r., kwota 121.470 zł nie pochodziła z jego środków, lecz z rachunku matki powoda, która prowadziła we W. aptekę „P.”.

W skardze kasacyjnej powód jako podstawy kasacyjne przytoczył naruszenie – w różnych układach i powiązaniach - art. 175 Konstytucji, art. 1 i 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (jedn. tekst: Dz.U.2015.133 ze zm. - dalej: „u.s.p.”), art. 3, 187 § 1 pkt 2, art. 189, 194, 195, 196, 233 § 1, art. 316, 321, 328 § 2, art. 378 § 1, art. 382, 385 i 386 § 1 i 4 k.p.c., art. 13 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (jedn. tekst: Dz.U.2016.623 - dalej: „u.k.s.c.”) oraz art. 60, 65 §1, art. 353¹, art. 387 § 1, art. 391, 393 § 1, art. 405 i 410 k.c.; w odniesieniu do wymienionych przepisów sformułował łącznie aż 29 zarzutów.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Celem postępowania kasacyjnego jest kontrola prawidłowości zastosowania prawa przez sąd drugiej instancji w granicach zaskarżenia oraz granicach podstaw kasacyjnych. Podstawami skargi kasacyjnej mogą być naruszenia zarówno przepisów postępowania, jak i przepisów prawa materialnego. Naruszenie przepisów postępowania uzasadnia uwzględnienie skargi kasacyjnej tylko wtedy, gdy mogło mieć wpływ na wynik sprawy. Nie każde też naruszenie prawa materialnego uzasadnia uwzględnienie skargi kasacyjnej. Skarga kasacyjna podlega oddaleniu, jeżeli zaskarżony wyrok, mimo błędnego uzasadnienia,

odpowiada prawu (zob. art. 398¹ § 1, art. 398³ § 1, art. 398¹³ § 1, art. 398¹⁴ k.p.c. oraz np. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2000 r., II CKN 259/00 i 6 kwietnia 2000 r., II CKN 131/99).

Postępowanie kasacyjne nie obejmuje więc ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy, lecz ogranicza się do kontroli wyroku sądu drugiej instancji w granicach zaskarżenia i podstaw kasacyjnych. Stąd wyłączenie z zakresu możliwych podstaw skargi kasacyjnej zarzutów dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.), związanie Sądu Najwyższego przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego wyroku (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), a także zacieśnienie, zgodnie z ustaloną linią orzecznictwa, możliwości oparcia skargi kasacyjnej na naruszeniach przez sąd drugiej instancji art. 328 § 2 k.p.c. - tylko do uchybień uniemożliwiających przeprowadzenie kontroli kasacyjnej (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 269/12).

Inaczej postępowanie apelacyjne. W ujęciu przepisów art. 367-391 k.p.c. obejmuje ono ponowne, merytoryczne rozpoznanie sprawy, w granicach zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji. Sąd odwoławczy w postępowaniu apelacyjnym rozpoznaje sprawę na nowo, w sposób w zasadzie nieograniczony. Jest w tym postępowaniu związany jedynie zarzutami naruszenia prawa procesowego, nie wiążą go natomiast zawarte w apelacji zarzuty naruszenia prawa materialnego. Wyrok sądu drugiej instancji jako sądu orzekającego merytorycznie musi się opierać na ustalonej samodzielnie przez ten sąd podstawie faktycznej i prawnej. Sąd drugiej instancji w uzasadnieniu wyroku obowiązany jest wskazać podstawę faktyczną i prawną wydanego rozstrzygnięcia. Ustalenia faktyczne sądu drugiej instancji mogą opierać się na materiale zebranym w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji i w postępowaniu apelacyjnym albo na materiale zebranym wyłącznie w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji (art. 382 k.p.c.). Jeżeli sąd odwoławczy akceptuje ustalenia faktyczne i oceny prawne sądu pierwszej instancji, może wywiązać się z przewidzianego w art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. obowiązku podania w uzasadnieniu wyroku podstawy rozstrzygnięcia przez samo wskazanie - wyraźnie lub w sposób dorozumiany - że podziela ustalenia faktyczne i oceny prawne sądu pierwszej

instancji (zob. w szczególności uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - zasady prawne - z dnia 23 marca 1999 r., III CZP 59/98 i 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1998 r., III CKN 792/98 i wyroki z 19 grudnia 2003 r., III CK 80/02 oraz 19 czerwca 2015 r., IV CSK 470/14).

W świetle powyższych uwag, należy więc za oczywiście bezzasadny uznać podnoszony wielokrotnie w skardze kasacyjnej w kontekście wielu przepisów, w różnych ich związkach (art. 3, 378 § 1, art. 187 § 1 pkt 2, art. 189, 233 § 1, art. 321, 382 k.p.c., art. 1 i 2 u.s.p., art. 13 u.k.s.c. i art. 391 oraz 393 § 1 k.c.) zarzut wyjścia przez Sąd Apelacyjny poza granice apelacji i prowadzenia postępowania apelacyjnego ponad zarzuty stron - łączony z ponownym merytorycznym rozpoznaniem sprawy przez Sąd Apelacyjny i wyrażeniem przez Sąd Apelacyjny odmiennych ocen prawnych od leżących u podstaw wyroku sądu pierwszej instancji.

Sąd Apelacyjny nie naruszył także art. 187 § 1 i art. 321 k.p.c., ani przez uznanie, że przytoczone w pozwie okoliczności faktyczne, uzasadniające żądanie pozwu wskazywały na to, iż powód domaga się zasądzenia od pozwanych kwoty 191.470 zł jako świadczenia nienależnego, ani przez dokonanie oceny tego żądania w świetle przepisów o nienależnym świadczeniu (art. 410 k.c.).

Pozew zgodnie z art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. musi zawierać określone żądanie skierowane do sądu oraz przytaczać okoliczności faktyczne uzasadniające to żądanie. Żądanie powoda może być wyrażone także nieprecyzyjnie, jeżeli tylko rozstrzygnięcie, którego oczekuje on od sądu, daje się ustalić. (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 362/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 46). Żądanie powoda uzasadnione przytoczonymi w pozwie okolicznościami faktycznymi jest w myśl art. 321 § 1 k.p.c. wiążące dla sądu i wyznacza granice wyrokowania przez sąd. Powód nie musi natomiast przytoczyć materialnoprawnej podstawy żądania pozwu. Sąd pierwszej instancji dokonując subsumcji stanu faktycznego sprawy ustalonego w granicach żądania pozwu stosuje prawo materialne z urzędu i jest obowiązany do uwzględnienia wszystkich przepisów, które mogą być zastosowane w rozpatrywanym przypadku. Podobnie sąd drugiej instancji powinien w toku postępowania apelacyjnego, będącego - jak wiadomo -

kontynuacją merytorycznego rozpoznania sprawy usunąć w granicach zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji wszelkie dostrzeżone naruszenia prawa materialnego przez sąd pierwszej instancji.

Uzasadnienie pozwu M. D. zawierało twierdzenia jednoznacznie wskazujące na okoliczności, które w razie ich dowiedzenia mogłyby uzasadniać uwzględnienie jego żądania jako roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia.

Naruszył natomiast Sąd Apelacyjny art. 321 w związku z art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. przez przyjęcie, że Sąd Okręgowy rozpoznając żądanie pozwu jako roszczenie o świadczenie podlegające zwrotowi wskutek odstąpienia przez powoda od zawartej z pozwanymi umowy, w wykonaniu której świadczenie to zostało spełnione, wyszedł ponad żądanie pozwu. W uzasadnieniu pozwu oprócz twierdzeń powoda wskazujących na to, że dochodzi on roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia, znajdowały się - choć mniej wyraźne, to jednak dostatecznie czytelne - odniesienia do zdarzeń, z którymi można było łączyć wskazanie jako alternatywnej podstawy żądania pozwu roszczenia o zwrot świadczenia spełnionego przez powoda w wykonaniu umowy, od której następnie on odstąpił.

Jednakże to naruszenie art. 321 w związku z art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. nie mogło mieć wpływu na wynik sprawy. W sprawie nie było bowiem podstaw do uznania, że powód zawarł, jak przyjął Sąd Okręgowy, z pozwanymi umowę „o przeniesienie najmu” i zapłacił im 191.470 zł na podstawie tej umowy, a następnie od tej umowy odstąpił. W tym punkcie krytyka przez Sąd Apelacyjny stanowiska Sądu Okręgowego - również znajdująca się w zaskarżonym wyroku - jest niewątpliwie trafna. Tym samym jako pozbawione wpływu na wynik sprawy nie mogły odnieść zamierzonego skutku wszystkie zarzuty skarżącego skierowane przeciwko przeprowadzeniu tej krytyki, łączone przez skarżącego z naruszeniem, w różnych zestawieniach, przepisów art. 187 § 1 pkt 2, art. 189, 233 § 1, art. 316, 328 § 2, art. 378 § 1, art. 382 i 385 k.p.c., art. 13 u.k.s.c. oraz art. 65, 391, 387 § 1 i art. 493 § 1 k.c.).

Na wynik sprawy zasadniczy wpływ miała jedynie w istocie kwestia możliwości zastosowania w sporze art. 410 w związku z art. 405 k.c., tj. kwestia kwalifikacji żądania powoda jako roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia.

W myśl art. 410 § 2 k.c. świadczenie jest nienależne, jeżeli ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia. Zakresy opisanych w art. 410 § 2 k.c. sytuacji, w których przysługują poszczególne wymienione w tym przepisie roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia, nie pokrywają się ani się nie krzyżują (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2011 r., V CSK 483/10). Mimo więc iż powód ujmował swe żądanie w jednych twierdzeniach jako roszczenie o zwrot świadczenia z powodu odpadnięcia jego podstawy (*condictio causa finita*), a w innych jako roszczenie o zwrot świadczenia ze względu na nieosiągnięcie zamierzonego celu (*condictio causa data causa non secuta* lub *condictio ob rem* albo *condictio ob causam datorum*), w stanie faktycznym sprawy mógł znaleźć zastosowanie albo tylko przepis przyznający roszczenie o zwrot świadczenia z powodu odpadnięcia jego podstawy albo tylko przepis przyznający roszczenie o zwrot świadczenia ze względu na nieosiągnięcie jego zamierzonego celu.

Pierwsza ewentualność trafnie została wyeliminowana przez Sąd Apelacyjny już z tej tylko przyczyny, że z zawartej przez strony umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością wskazywanej w niektórych wypowiedziach przez powoda jako podstawa zapłaty pozwanym 191.470 zł nie wynikał dla powoda obowiązek świadczenia na rzecz pozwanych. W związku z tym wszelkie rozważania na temat „odpadnięcia” tej podstawy stawały się bezprzedmiotowe z punktu widzenia ziszczenia się przesłanki, jaką zakłada *condictio causa finita*.

Nie wchodziła w grę także druga ewentualność. Roszczenie o zwrot świadczenia z powodu nieosiągnięcia zamierzonego celu łączy się, w szerszym ujęciu, przyjmowanym zarówno w piśmiennictwie, jak orzecznictwie, ze spełnieniem świadczenia ze względu na, znany i akceptowany przez odbiorcę świadczenia, przyszły rezultat prawny lub gospodarczy, który się nie ziścił. Objęty porozumieniem stron cel świadczenia, którego nieosiągnięcie spowoduje powstanie roszczenia, nie może być przy tym tożsamy z zamiarem wykonania zobowiązania. Jeżeli nie zostanie osiągnięty cel

polegający na wykonaniu zobowiązania, mogą powstać innego rodzaju roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia (*condictio indebiti*, *condictio sine causa* lub *condictio causa finita*), a nigdy *condictio causa data causa non sekuta* (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2006 r., II CK 342/04 i 13 października 2011 r., V CSK 483/10).

Według zapatrywania części piśmiennictwa znajdującego wyraz również w orzecznictwie roszczenie o zwrot świadczenia z powodu nieosiągnięcia zamierzonego celu może nieraz też powstać w następstwie ustania związku partnerskiego. W szczególności wskazuje się na przypadki przysporzeń partnera na rzecz współpartnera ze względu na istniejący między nimi związek partnerski i zamiar kontynuowania tego związku przy świadomości współpartnera, że bez przekonania partnera o trwaniu związku nie doszłoby do przysporzenia. W takich przypadkach za zamierzony cel świadczenia w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. uważa się kontynuację związku partnerskiego, zaś ustanie związku partnerskiego - za jednoznaczne z nieosiągnięciem zamierzonego celu świadczenia. W rezultacie w takich przypadkach dopuszcza się, gdy nie wchodzi w grę inne środki rozliczeń, zastosowanie art. 410 § 2 k.c. między byłymi partnerami w zakresie, w jakim przepis ten przyznaje roszczenie o zwrot świadczenia z powodu nieosiągnięcia zamierzonego celu świadczenia.

Argumentacja powoda wykazuje pewne podobieństwo do tego zapatrywania. Powód powoływał się na to, że spełniając świadczenie na rzecz pozwanych miał nadzieję na rozwój spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, w szczególności na to, że dojdzie do istotnego z punktu widzenia rozwoju spółki „przeniesienia najmu” na nią. Wskazywał, iż spółka ta stanowiła cel jego świadczenia, względnie iż cel ten stanowiło „przeniesienie na nią najmu”. Chodziło mu przy tym nie o spółkę jako „był organizacyjno-prawny”, ale jako „środek dla zrealizowania celu”, ujmowany jako „zapoczątkowanie i prowadzenie działalności aptekarskiej pod adresem (...) R.”. Podkreślał, że jego świadczenie „miało służyć organizacji spółki” i „przynieść rozsądny skutek w postaci pozyskania przychodów przez mającą się rozpocząć działalność aptekarską” pod wskazanym adresem. Sprzeniewierzenie się przez pozwane porozumieniu zawartemu z powodem, wskutek czego nie doszło do

„przeniesienia najmu” na spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, było jednoznaczne z nieosiągnięciem zamierzonego celu spełnionego świadczenia.

Nie jest to jednak podobieństwo istotne, takie, które mogłoby przemawiać za tym, aby świadczenia powoda w kontekście powoływanych powiązań ze spółką z ograniczoną odpowiedzialnością zawiązaną przez strony i „przeniesieniem na nią najmu” oceniać analogicznie jak omówione przysporzenia między stronami związku partnerskiego. Przysporzenia partnera na rzecz współpartnera ze względu na istniejący między nimi związek partnerski i zamiar kontynuowania tego związku, dokonywane przy świadomości współpartnera, że bez przekonania partnera o trwaniu związku nie doszłoby do przysporzenia, konkretyzują się w określonych czynnościach, tworzących, mówiąc najogólniej, materialne zaplecze związku partnerskiego, podejmowanych dla jego dobra. Innymi słowy, omawiane przysporzenia pozostają w ścisłym, skonkretyzowanym związku z wspólnotą, którą tworzą partnerzy, służą jej. Tymczasem powód nie skonkretyzował określonego ogólnie przeznaczenia zapłaconych pozwanym sum na potrzeby spółki lub na potrzeby „przeniesienia najmu” na spółkę. Powstaje w ogóle pytanie, w jaki sposób racjonalnie oceniając mogły być użyte legalnie na cele związane z rozwojem spółki i „przeniesieniem najmu” na spółkę pieniądze zapłacone pozwanym. Zagadnienia tego nie ma jednak potrzeby rozwijać wobec wiążącego w kwestii celu świadczenia powoda negatywnego ustalenie Sądu Apelacyjnego (zob. art. 398¹³ § 2 k.p.c.), opartego na odmowie dania wiary twierdzeniom powoda, że przekazanie pozwanym 191.470 zł nastąpiło dla uzyskania przez Aptekę P. Spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością statusu najemcy.

Sąd Apelacyjny oddalając powództwo nie naruszył zatem art. 410 i 405 k.c., ani tym bardziej art. 60, 65, 353¹ i art. 493 § 1 k.c. oraz art. 175 Konstytucji. W świetle tej oceny bezprzedmiotowe stało się zarazem rozpatrywanie kwestii legitymacji czynnej powoda w zakresie, w jakim objął on pozwem kwotę zapłaconą pozwanym ze środków znajdujących się na rachunku jego matki i dotyczących tej kwestii zarzutów naruszenia art. 194, 195, 196, art. 378 § 1, art. 386 § 1 i 4 i art. 382 k.p.c.

Z przedstawionych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ oddalił skargę kasacyjną, a o kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnął zgodnie z art. 98 w związku z art. 108 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. oraz § 6 pkt 6 i § 13 ust. 4

rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz.U. 2013.461) oraz § 21 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U.2015.1800).

kc

jw